

FORSLAG
TIL
E N O R D B O G
F O R
P H I L O S O P H I E N,
S O M
E T M I D D E L
TIL
A T F R E M M E G I E N S I D I G F O R S T A A E L S E
B L A N D T
P H I L O S O P H E R N E,
A P
C. F. v. S C H M I D T - P H I S E L D E K,
J U S T I T S R A A D.

OMNIS QUÆ A RATIONE SUSCIPITUR DE ALIQUA RE INSTITUTIO, DEBET A DEFINITIONE PROFICISCI, UT INTELLIGATUR, QUID SIT ID, DE QVO DISPUTETUR.
CICERO DE OFFICIIS I. 2.

FORSLAG

1872

EMORIO

1872

EMORIO

1872

EMORIO

1872

EMORIO

1872

EMORIO

1872

EMORIO

1872

EMORIO

1872

EMORIO

1872

EMORIO

1872

EMORIO

1872

EMORIO

1872

EMORIO

Dersom Culturens Fremskridt ved Videnskabernes Dyrkelse beror paa Tankernes indbyrdes Meddelelse, og denne Meddelelse, i Ordets egentligste Forstand, skal vorde muelig, saa udfordres frem for alting, at man forstaaer hinanden *). Men fornemmelig bor det sig, at Philosopher, hvis hæderlige Kald det er, at lære Mennesket at forstaae sin egen og den ham omgivende Natur, og som desaaarsag med Foje kunde kaldes den menneskelige Tænk-somheds Repræsentanter, — forsaavidt de reducere de sandselige Fornemmelsers chaotiske Masse til Begreber, hvorved Orden, Lys og brugbar Kundskab bliver tilveiebragt — at siger jeg, disse Menneskehedens Formyndere skulde forstaae deres eget Sprog, og forenede virke til fælles Maal. Men desværre findes ved Sammenligning af de philosophiske Videnskaber med hvilket som helst andre Grene af Videnskabelighedens hele Omkreds ingen, hvori der hersker saa megen Uenighed og Forvirring, end netop i Philosophien; ikke just fordi man skulde være saa meget ueens om Gjen-

*) Her kan Meningen ikke være, at alle skulde forstaae alle og enhver, men at det sande Publicum i ethvert Fag af de menneskelige Erkjendelser, d. e. de competente Dommere i enhver Green af Kunster og Videnskaber, skulde forstaae hinanden.

standene selv, men fordi man ikke forstaaer hinanden, forsaavidt ethvert System og hver en Sect, ja som oftest hver enkelt Bekjender og Forsvarer af et vist System, forbinder forskjellige Begreber med ligelydende Ord, hvoraf flyder det ikke udsædvanlige Skuespil, at den eene ved at anfægte den andens Begreber, som han har forstaaet paa sin Maade, i Grunden ikkun drager til Felts imod sin egen Phantasies Frembringelse, og af Modstanderen med Rette beskyldes for, ei at have angrebet hans System eller Mening men ikkun et selvgjort Luftbillede. Vel maae det ogsaa tilsaaes, at det i intet videnskabeligt Fag er saa vanskeligt at enes om Meningernes rette Forstaaelse, end som i Philosophien. I alle de Dele af menneskelige Kundskaber, som have til Basis den intuitive Erkjendelse, er det ikke mueligt at Misforstaaelse i lang Tid kan finde Sred. Ved sine *a priori* bestemte Figurers Construction bortrømmer Geometren selve Mueligheden af sine Sætningers urigtige Udrydning, forsaavidt han fremstiller ethvert Begreb i sandelig Beskuelse, og, ved at henvise dertil, giver sine Ord den bestemteste muelige Bemærkelse. Det samme bevirker Arithmetikeren formedelst Tallene og de paa disse grundede Formler, hvis første Udspring ogsaa kan fremvises i sandelig Beskuelse. I Naturvidenskaberne, forsaavidt disse have Erfarenhed, den virkelige saavel som den blot muelige, til Grundvold, er det Experimentet, hvorved Sætningerne gives deres bestemte Betydning, og Ordene tillægges Forstaaelighedens sikke Kjendemerke. I de skjønne Kunsters Terminologie kan der heller ikke herske langvarig Misforstaaelse, forsaavidt disse Kunster beroe paa Fremstilling i sandelige Billeder, hvorved ethvert Udtryk, og enhver Nuance i Begreberne, kan vorde beskuelig.

Ikke saaledes har det sig i Philosophien, og i de Videnskaber, som laane deres Begreber fra denne, og paa denne Grundvold opføre deres positive Lærebygninger. Her er Erkjendelsen ikke grundet paa Anskuelse, men paa Begreber, som ikke have nogen dertil svarende Gjenstand i den sandelige Verden. Ordet er ikke her, som i de fornævnte Kundskabsgrene, saa at sige, Representanten af en intuitiv Forestilling, men allene det nödtorftige Udtryk af et i Aandens Dybde opfundet Object, hvortil der i Sammenhængen af det sensitive Universum ikke findes nogen corresponderende Realiter. Ved Overveielser heraf vil indrømmes, at det er ulige vanskeligere, paa en vis Maade at sandseliggjøre det intellectueller, som ikke taler nogen adæqvæt Fremstilling, end det er at finde i Sprødet et analogt Udtryk for det sandelige som ligger for Öjnene; eller med andre Ord, at det er vanskeligere at gjøre det Abstrakte concret, end at abstrahere fra det Concrete en adæqvæt Betegnelse. Man seer desaa ogsaa tydeligen hos alle Tidsalderes sande Philosopher — som netop derved udmærke sig fra Høben af philosopherende Syncretister — hvor megen Møle det har kostet dem, at tvinge deres Lærebygningens aandige Vision (ifald jeg i en ædlere Bemærkelse af dette Ord saaledes tør udtrykke mig) i Terminologiens Former, og derved at meddele beslægtede Hoveder, er levende Afrids af deres Systemer. Det bliver af samme Grund nödvendigt, for at kunne fatte en Philosophs rette Aand og Mening, at man skal kjende ham i sin hele Omfang, og saa at sige, tænke sig aldeles ind i hans Tankegang, og betrægte Verdenen fra den samme Synspunkt som han; thi ellers vil Ordenes sandelige Udspring, og den med ethvert Kunstord forbundne Ureenhed af sandelige Bemærkelser, ufejlbart lede til Vildfarelser og udrigtige Udtydninger.

Paa den anden Side kan ikke heller nægtes, at det ikke blot er den med Sagen selv forbundne Vanskelighed, men tilige Begrebernes og deres Betegnelser, vilkaarlige Misbrug, som giver Anledning til alskens Misforstaaelser, forsaavidt Mængden af dem, som ogsaa formene at have noget Eget og Originalt at fremvise, paa eget Ansvar tillader sig at bruge de Ord, som en stor Forgjenger havde stemplet til særskilt og særegen Bemærkelse, i ganske heterogene Forbindelser og dermed at sammenblende forskjellige i det højeste ikkun beslægtede, men ingenlunde identisk de samme, Begreber. Denne Syge er især i de nyeste Tider bleven saa herskende, at intet Begreb mere staaer fast, og at det næsten bliver umueligt at enes om nogen Sætning, fordi hver enkelt philosophisk Forfatter forbinder sit eget Begreb med de Ord, som ere uundværlige for at udtrykke det. Det burde med Rette være een af de bedre philosophiske Hoveders fornemste Bestræbelser, at virke kraftigen imod denne Uskik, og det turde ikke være usandsynligt, at den for en stor Deel kunde udryddes ved en foretagen *Revision over den hele philosophiske Terminologie*; dersom man kunde smigre sig med, at see et saadant Værk tilveiebragt i en Tidsalder, i hvilken af nogle store Tænkeres sande Originalitet, der ikke synes at være blevet andet tilbage hos deres Tilhængeres umaalte Hob, end den Attraac, at glimre ved originale, men ingenlunde følgeværdige, Ordfordreininger, og en bedövende Blanding af poetisk-mystiske, mere ved en forudsat indvortes Sands, end ved Begreber, opnaelige Philosophemer. Ikke desmindre turde netop i en saadan Tidspunct Forslaget om en saadan Revision synes at være et Ord, talt i rette Tid, og et *Ukast til en philosophisk Ordbog*, hvorved en saa-

dan Revision kunde vorde iværksat, turde maaskee ikke synes at være det oplyste Selskabs Opmærksomhed uværdigt, for hvilket jeg i Dag har den Ære for første Gang at fremtræde. Der- som dette skulde være Tilfældet, saa haaber jeg tillige af Selska- bets gunstige Overbærelse, at Gjenstandens Vigtighed og store Omfang vil for en Deel tjene til Undskyldning for de Mangler, som vist nok vil findes i Udførelsen deraf.

Vel har den filosofiske Litteratur Ordbøger at fremvise af forskjellige Slags, men, saavidt jeg veed, ingen, som havde til Formaal, at opnaae det her foresatte Öiemed. De forhaanden værende Ordbøger indeholde, enten som Walchs, blot de phi- losophiske Systemers og deres Stifteres Historie, eller og ere de, som Mellins Wörterbuch der kritischen Philosophie, udelukkende bestemte til at lette enkelte filosofiske Lærebygningers rette Forstaaelse. Men saavidt mig er bekjendt, haves endnu ingen Ordbog over de filosofiske Begreber; og en saadan turde vel ogsaa være den vanskeligste af alle i Udarbeidelsen; men naar den engang var til i en vis Grad af Fuldkommenhed, vilde den ei allene være et yderst ærværdigt Arkiv for den menneskelige Aands gradvise Udvikling, men tillige et vigtigt Hielpemiddel til en bedre Forstaaelses Fremme blandt Philosopherne.

Bearbejdningen af en saadan Ordbog — som langt fra ei kunde være enkelt Mands Verk, om han end ellers var Arbeidet voxen, og vilde anvende sin bedste Levetid derpaa — vilde for- udsætte en inderlig Fortroelighed med de vigtigste ældre og nyere Systemer i Philosophien; thi det er allene ved den, at den rigtige

Forstaaelse af ethvert i disse Systemer brugt og derved indført
 Kunstord kan blive muelig; den vilde end videre forudsætte
 en aldeles moden Dømmekraft; for at kunne yurdere de afvigende
 Bemærkelser, i hvilke det samme Udtryk moder i disse forskjel-
 lige Systemer; og derved at komme til et afgjørende Resultat i
 Henseende til den adæqvareste Betydning, som burde fastsættes
 for hvert enkelt Ord. Det vilde allene ved en saadan Bearbejdelse
 være mueligt saavel at forebygge hine almindelige Misbrug,
 som de nyere Syncretister have gjort af Ord som den uindtagne
 Læser er vant til at fortolke i en ganske forskjellig Mening fra
 den, som Forfatteren vilkaarligen forbinder dermed, som ogsaa
 at møde deres Uredelighed, der under Svobet af visse fra de
 ældste Tider af hellige og almindeligen bekjendte Ord søge at
 bringe i Omlob, og sanctionere aldeles afvigende Ideer. Lad
 saa den, hvis Lære i sit sidste Resultat gaer ud paa, at Ret er
 det, som tilfredsstillter Begjerligheden, eller hvortil man har
 Magten i Hænderne, ligefrem tilstaae, at efter hans Grandsk-
 ning al Forskjel mellem Ret og Uret forsvinder, og at disse Be-
 greber ingen Realitet have for ham, hellere end at han skulde
 tillades ved disse vigtige Ords Anvendelse i en den almindelige
 Brug ganske modsat Mening, at skuffe sin Lærling, og maa-
 skee sig selv Videnskabens Markær, efrendens Natur, Frie-
 hedens Gebeer, og Philosophen tør ikke skjælve for noget Resul-
 tat, men derfor skal han og hade al Uredelighed. Der bliver,
 i Sandhed, mere vundet for den gode Sag, naar den theoretiske
 Atheist tilstaaer, at hans System ei fører ham til Gud, end
 naar han, misbrugende dette hellige Navn, med Begrebet om
 den Eene — selvstændig — levende betegner sine metaphysiske

Grubleriers tomme Abstractioner. Det vilde være at miskjende min Hensigt, naar man vilde udtryde den derhen, at den tilkommende philosophiske Forfatter derved skulde indskrænkes i sine Ideers Fremstillelse. Ved Begrebernes nøie Adskillelse fra hinanden bliver det gode Hoved ikke indskrænket, men lettet i sit Arbeide, og Sproget forarmes ikke, men det bliver rigt. Enhver nye Idee, som ikke finder nogen passende Betegnelse i det forhaanden værende Sprog vil snart udvikle den af sig selv; er Aanden først der, vil den snart finde det Klædemon, hvori den kan fremstille sig og hvorved den kan fattes. Derimod bliver Ideen ureen og bortskylles som oftest i Strømmen, naar til dens Fremstillelse det forste det bedste, forhen i andre Bemærkelser brugte og med en Mængde af Bibegreber indviklede, Ord skal vorde misbrugt.

Det bliver endnu at undersøge, paa hvilken Vei den philosophiske Ordgrandsker skal gaae frem, for at tillægge ethvert Udtryk en bestemt Bemærkelse. Autoriteter have ingen Vægt, hvor det gjelder om philosophisk Undersøgelse, og Meningerne bør her ei tælles men veies; men især vilde den Vilkaarlighed, som tiltog sig, af en Mængde med det samme Kunstord forbundne Begreber at gribe Eet, for at stemple det med dette Ord, være aldeles forkastelig. Der synes her ikkun een Udvei at aabne sig, hvortil Udarbeidelsen af hver Artikkel, vilde, saa at sige af sig selv, henføre Forfatteren. Ethvert Udtryk har oprindeligen een Bemærkelse, hvormed det staaer i en nødvendig Sæmmenhæng, fordi det er oprundet deraf. Tanken var, førend Ordet blev til; thi dette blev opfundet for Tankens Skyld, og er gaet ud fra

Tanken. Det vilde altsaa beroe derpaa, at man maatte gaae tilbage til Kilderne, og igjen udfinde den første Tanke, som ethvert Ord og ethvert Kunstudtryk skylder sin Oprindelse, og at fæste denne Tanke igjen til sin første Betegnelse. Lykkedes dette Forsøg, da først turde vi rose os af, at være komne i Besiddelse af et sandeligen filosofisk, d. e. et saadant Sprog, i hvilket Betegnelsen stod i nødvendig Forbindelse med det betegnede. At dette Forsøg kunde lykkes, synes der ikke at kunne være Tvivl om, thi den første Sammenhæng imellem Tanken og Ordet er saa sikkert en real Nexus, som Ursprogets Opfindelse var Nødvendighedens og ikke Vilkaarligheds Værk.

Forskjelligheden af de Tungemaal, i hvilke de filosofiske Kundskaber ere bearbejdede, tør ikke her forstyrre vor Tillid til en saadan Gransknings heldige Udfald, da vi uden Moje kunde tilbageføre Terminologien i de nyere Sprog til dens Udspring fra det Romerske og Græske Sprog, og forsaavidt den romerske Philosophie var en Datter af den græske, vilde det heller ikke være vanskeligt, at udfinde Roden til de derfra laante Kunstord i det græske Sprog. Naar Cicero i sin Bog om Pligterne vil gjøre det for største Delen af ham skabte Kunstsprog forstaaeligt, beraaber han sig gemeenligen paa det ved Siden staaende græske Udtryk, og endnu i vore Dage bærer vor videnskabelige og artistiske Terminologie et græsk Klædemon, som det ogsaa nok turde beholde, dels paa Grund af hint Sprogs fortrinlige Bøjelighed, hvorved det bliver skikket til Begrebernes forskjellige Nuancering, og dels paa Grund af Fastheden af dets nu ingen videre Forandring underkastede Bemærkelser. Vel er det sandt, at Philosophien, saavel

som alle andre Videnskaber, har laant af de nyere Sprog Betegnelsen af de Begreber, som ere uundværlige til almindeligt Verdensbrug, uden for Skolen; men i deres philosophiske Betydning ere disse Ord, hvoraf til Exempel kan anfores: Gud, Verden, Uendelighed, Frihed, Ret, Pligt, Lov, Sæder m. v., ikkun at betragte som Oversættelser af lignende Ord i de lærde Sprog, og blive af Ophavsmændene for de philosophiske Systemer, sædvanligten nøjere bestemte ved de dermed corresponderende lærde Kunstord, for derved at adskille deres eiendommelige Mening fra den videre og mindre bestemte Bemærkelse i hvilken de bruges i det daglige Liv.

Det vilde altsaa egentligen være den philosophiske Terminologies Udvikling af dens første Forfatteres Systemer, og den oprindelige Betydning, der fremspringer af Systemets hele Aand og Sammenhæng, som Bearbejderen af den her omhandlende Ordbog frem for alting havde at udforske og fremstille. Men dette Arbejde maatte ikke blot bestaae deri, at han lod sig nøje med at citere en Ordforklaring af Forfatteren selv; thi ikke sielden har den originale Aand, ikkun ufuldkomment selv vidst at udtrykke og fremstille hvad han tænkte sig ved Ordene. Ikkun af Ordets Anvendelse i Forfatterens hele Tankesystem kan Betegnelserens rette Mening staae frem, og uden denne Nøgle til den rette Forstaaelse, vorder enhver Ordforklaring aldeles utilstrækkelig.

Fra de philosophiske Begrebers Vugge maae den philosophiske Forsker gaae frem til deres Udvikling i følgende Tidsaldere, og han vil finde, at ligesom Begrebet bliver udviklet fra flere for-

skjellige Sider, og anvendt i nye Forbindelser, bliver og Ordets oprindelige Bemærkelse rigere og mangfoldigere, undertiden mere luttret og renere, undertiden fordærvet og næsten uigjenkjendelig.

Imidlertid vil der i alle disse Begrebets mangfoldige Nuancer stedse kunne antreffes et fælles Kjendemerke, i hvilket de stode tilsammen, eller rettere sagt, hvorfra de som Straaler fra en fælles Midtpunkt ere udgaaede. At udfinde dette fælles Kjendemerke i en fuldstændigen gjennemgaaet Ramification af Begreberne, vilde være et ligesaa interessant, som almeennyttigt Arbeide, hvorved Ordenes sande og adæqvate Betydning vilde blive opdaget, med hvilken Opdagelse Berørelsespunkterne af de forskjellige Systemer ville tydeligen blive lagte for Dagen, og deres rette Forstaaelse og dermed deres indbyrdes Forening med hinanden mærkeligen lettet.

Om en saadan philosophisk Ordbogs Architectonik kan ikkun i Almindelighed anmærkes, at den bör være philosophisk, d. e. udkastet efter Grundsætninger. Vel synes den alphabetiske Form i hvilken Værker af den Art almindeligen gives, at være den beqvemmeste — til Eftersyn og for usystematiske Hoveder; men den er, som aldeles vilkaarlig, ikke passende til Gjenstanden, og vilde foranledige en forandret Stilling af Materierne for hvert et Sprog, i hvilket en saadan Ordbog skulde bearbejdes. Mere hensigtpassende vilde derimod en saadan Fremstilling af Begreberne være, hvorved fulgtes den naturlige Orden, i hvilken de frembyde sig selv efter deres indbyrdes Sammenhæng med hinanden, saaledes at det ene bliver opklaret og tydeliggjort ved det andet. I Følge denne Grundsætning maatte Elementarbegreberne om Sielens

forskjellige Functioner allerførst fremstilles', og 'de forskjellige Bemærkelser historisk udvikles, efter hvilke Philosopherne fra de forskjellige Skoler, i Forhold til deres enten dunklere eller klarere Indsigt om disse Begrebers væsentlige Forskjelligheder, enten have forvexlet og sammenblandet deres Benævnelser, eller og afsondret dem fra hinanden ved Hielp af deres distinctive Characterer. Allerede her aabner sig en mangfoldig og interessant Udsigt til selve Begrebernes Berigtigelse. Philosophiens Lærere ere langt fra at være enige om de Særkjendetegn; hvorved Beskuelse adskilles fra Fornemmelse; Fornemmelse fra Erkjendelse, Begrebet fra Ideen. Naar *Plato* taler om Ideerne, som Tingenes i den guddommelige Forstand beroende evige Urbilleder, af hvilke den virkelige Verden ikkun indeholder svage Gjenbilleder, og lærer Mennesket den Pligt, at optage disse *Archetypa* i sin egen Barm, for ved dem at blive besjelet til at følge sin høie Betømmelse og igjen at nærme sig sin guddommelige Oprindelse *): Naar *Spinoza* ved sine Ideer forstaaer Tænkekraftens nødvendige Former, hvilke Sielen, som et tænkende Væsen fremavler af sig selv **); naar den *Leibnitzisk Wolfske Skole* distingverer imellem materielle og formelle Ideer, og ved hine forstaaer de Forandringer, som formedelst Gjenstandens Indvirkning frembrin-

*) *Seneca epist. LIX, LXV. Quid sit idea, i. e. quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum, quæ natura fiunt exemplar æternum. Idea est, ad quod respiciens artifex, id quod destinabat, efficit. Haec exemplaria rerum omnium Deus intra se habet, itaque homines quidem pereunt, ipsa autem humanitas, ad quam homo effingitur, permanet, et hominibus laborantibus, intereuntibus, ipsa nihil patitur.*

***) *Ethicorum II. definit. 3. Per ideam intelligo mentis conceptum, quem mens format propterea quod est res cogitans.*

ges paa Sandsernes legemlige Substratum, eller det saa kaldte *Sensorium commune*, ved disse derimod betegner den, ved hint Indtryk foraarsagede, fra Gjenstanden selv forskellige, og med Bevidsthed i Sielen forbundne Forestilling (*perceptio cum apperceptione conjuncta*); naar endeligen *Kant*, ved at fore Ordet tilbage til dets Oprindelse, med Ideen betegner det rene, fra alle Erfarenheds Betingelser befriede, Fornuftbegreb, som ikkun i det Oversandseliges eller Intellectuelles Rige har sin Gjenstand, der ei kan gives i muelig Erfaring; saa kan det ikke være ligegyldigt for den philosophiske Grandskning, i hvilken af disse vel beslægtede, men dog meget fra hinanden afvigende Bemærkelser Ordet herefter skal blive brugt i det philosophiske Fordrag, og det var uden Tvivl at ønske, at man derover kunde bringe det til nogen Overenskommelse, for ikke ved enhver Aanvendelse af dette prægnante Kunstord, paa ny at komme i Forlegenhed over den Bemærkelse, hvilken en eller anden Forfatter dermed forlanger at skulle forbindes.

Fra Elementarbegrebenes Fremstilling maatte Undersøgelsen gaae frem til de egentlige metaphysiske Notioner. Ved disses Bearbejdelse vil det endnu tydeligere vise sig, hvormegen Misforstaaelse Terminologiens Forvirring og ubestemte Bemærkelse har fremavlet, og hvorledes denne Misforstaaelse har ledet til Tvedragt, og givet de forskellige Secter og Partier Oprindelse, som indtil vort Old have forvirret Philosophiens Rige.

Som Følge heraf vil da og vorde indlysende, hvor nödvendigt det er, at der for ethvert særskildt Begreb skulde blive

stemplet et særskildt Ord til sammes Betegnelse, og at ethvert Udtryk, som nøie svarer til sin Gjenstand, ei længere skulde defigureres ved Bibegrebers og heterogene Forestillingers vilkaarlige Indblandelse. Det behøver her ikke udførligen at omtales, hvilke eventyrlige Læresætninger de platoniske Skoler, og især de nyere Platoniker have søgt at udlede af deres store Mesters Philosophemer, eller hvilke tomme Grublerier og unyttige Spidsfindigheder Skolastikerne have tiltroet sig at kunne forsvare ved Hjælp af Aristoteles's af dem sandeligen mishandlede Terminologie, hvis rette Mening de manglede Dybsind til at udgrunde. Hvo kjen-der ikke de maalløse Stridigheder, hvortil Ordene: Natur, Verden, Substants, Phænomena og Noumena, Realitet, Nødvendighed, og Tilfældighed, og andre flere, have givet Anledning, og hvotör sige, at disse, gennem alle philosophiske Skoler førte, og ved den Kantiske Lære tildeels paa ny oplivede Stridigheder, allerede skulde være forligte? Men det er hverken de ældste eller nyeste Tider alene, som kan gjøres Bebreidelse for indbyrdes Uenighed af Misforstaaelse og Ordforvexling. Ogsaa de Anfægtninger, som Spinoza's imellem begge staaende Lære maatte friste, maae for første Delen tilskrives den selvsamme Aarsag, og denne Læreygning torde maaskee selv ikke være bleven til i dens eiendommelige Gestalt, dersom dens Stifter nærmere havde prøvet hiin berømte Definition af Substanten *), som er Grundstenen dertil, og dersom han, mere bekjendt med Philosophiens Historie, havde holdt den sammen med ældre Philosophers Forklaringer over dette

*) *Per substantiam intelligo id, quod in se est, et per se concipitur; vel ejus conceptus non indiget conceptu alterius rei, a quo formari debeat.*

Ethica pars I, definit. 3.

Begreb. I det mindste kan ikke nægtes, at Begrebet om absolut Selvstændighed blev af ham vilkaarligen indblandet i Substantens Definition, og at dette Begreb, forbundet med Substantens øvrige Attributioner, maatte give hans Pantheisme den sælsomme Form, under hvilken den er fremstillet i hans dunkle, og ikkun vanskeligen forstaaelige Værker. Det vilde sandeligen være et moisommeligt, men uden Tvivl for Metaphysiken meget nyttigt Foretagende, at forfølge dette eneste Begreb igjennem alle Systemer fra Aristoteles indtil den Kantiske Skole; men dersom et saadant Arbejde engang var fuldendt, da vilde den Anmodning til Philosophiens Lærere ei synes ubillig, at de ved at bruge dette Ord, foreløbigen skulle erklære sig, i hvilken af sammes forskjellige Bemærkelser de fremdeles agte at bruge det, eller hvilket nyere og rigtigere Begreb de dermed ville see forbundet. Thi den herskende Syncretisme i Terminologiens Brug, hvorefter det samme Udtryk snart anvendes i een, snart i en anden Skoles Mening, og som oftest skal forene i sig forskjellige Definitioners, endog indbyrdes stridende, Kjendemerker, tjener til intet, uden at forvirre Gemytterne, og er en beqvem Tilflugt for overfladiske Skribentere, som derved søge at undflye de Baand et consequent Foredrag vilde paalægge dem, og at give deres filosofierende Rhapsodier et dybsindigt Udseende, hvilket det ikke altid er saalet at vise i sin Nögenhed, da, saalænge Tingene staae som nu, det ikke falder vanskeligt for den angrebne Deel, at trække sig tilbage bag en tvertydig Terminologies Volde og at affærdige Modstanderen med det Svar, at han mangler den særegne Sands, hvormed de nye Sandheder skal fattes, som ei ved Begrebernes Analysis kan vorde forstaaelige.

Langt mere fordærvelig, end i den egentligen doctrinale Metaphysik, har Begrebernes Syncretismus viist sig i Philosophiens practiske Dele, hvis Indflydelse strækker sig over Menneskets selskabelige og borgerlige Forhold, og ei kan holdes inden Skolernes snævre Grændser. De herhenhørende Begreber maatte udgjøre den anden særskilte Hoveddeel af den Ordbog, hvis Grundlinier vi her have afstukket, da Expositionen af de ovenomtalte Elementarbegreber bör ansees som en indledende Underviisning som indeholder Forkundskaber, der ere tilfælles for begge Dele. Her vilde Fordelen, ja man kunde maaskee være beføiet at sige Nödvendigheden, af at følge den her foreslagne Methode, fremskinne i sit klareste Lys, forsaavidt Begreberne om Natur og Frihed, Drift og Lov, Pligt og Tvang, Dyd og Legalitet, m. v., allene ved at fremstilles ved Siden af hinanden, eller rettere sagt, i deres naturlige Contrast kunde vorde fuldkommen tydelige, da det derimod, ved at sprede dem ad over et saadant videnskabeligt Anlægs forskjellige Marker, ikke vilde blive mueligt at samle deres væsentlige Særkiendemerker under en rigtig Synspunct.

Til denne Ordbogens practiske Deel vilde da ogsaa de, til den naturlige Theologie henhørende Begreber være at henregne. Thi hvilken System man end kan bekjende sig til, saa bliver det ikke desmindre en almindelig gjeldende Sandhed, at det ei er Metaphysiken, men Samvittigheden, eller bestemtere talt, det hele moralske Anlæg i den menneskelige Natur, som har ført Mennesket til Gud; for den blotte Speculation er Begrebet om Gud i det mindste et undværligt Begreb.

Det som af Naturlærens almindelige Theorie henhører til Philosophien, vilde være at henhøre til den metaphysiske Afdeling; hvorimod de æsthetiske Grundbegreber, forsaavidt de synes at beroe paa en særegen Grundbestemmelse i den menneskelige Sjel, kunde maaskee rettest behandles i et særskilt Tillæg.

Det Forestaaende vil være tilstrækkeligt for at forklare baa-
de Ideen selv, der havdes for Öinene ved det her gjorte For-
slag, og Planen, hvorefter en Ordbog for Philosophiens Begre-
ber, efter mine Tanker, burde være udarbejdet, for at svare
til sin Hensigt. Bearbejdelsen af et saadant Værk tør jeg ikke
paatage mig at begynde med, da den forudsætter højere Talenter,
end dem jeg er mig bevidst at besidde, og tillige en større Op-
offrelse af Kraft og Tid, end min Stilling tillader mig at anven-
de paa literariske Sysler.

Skulde imidlertid dette korte Afrids have været lykkelig-
nok til, i nogen Grad, at have tiltrukket sig dette oplyste Sel-
skabs Opmærksomhed, saa være det mig tilladt, i nogle faa Af-
handlinger at forelægge en Pröve paa enkelte Artiklers philosphi-
ske Bearbejdelse efter den foreslagne Plan.

